

Юридические науки

УДК 343.3/.7:004

Мельник Дмитро Сергійович

*кандидат юридичних наук,
співробітник Служби безпеки України*

Мельник Дмитрий Сергеевич

*кандидат юридических наук,
сотрудник Службы безопасности Украины*

Melnyk Dmytro

*Phd in Law,
Officer of the Security Service of Ukraine*

**КОМП'ЮТЕРНІ ЗЛОЧИНИ: ПРОБЛЕМИ ВИДІЛЕННЯ ТА
КЛАСИФІКАЦІЇ
КОМПЬЮТЕРНЫЕ ПРЕСТУПЛЕНИЯ: ПРОБЛЕМЫ ВЫДЕЛЕНИЯ
И КЛАССИФИКАЦИИ
COMPUTER CRIME: DEFINING AND CLASSIFICATION PROBLEMS**

***Анотація.** У статті досліджується існуючі підходи до визначення родового об'єкта злочинів, передбачених Розділом XVI КК України, обґрунтовується думка про існування в структурі розділу окремої групи злочинів, які мають інший родовий об'єкт та, відповідно, мають бути включені до інших розділів Кримінального кодексу.*

***Ключові слова:** комп'ютерний злочин, комп'ютерна інформація, інформація з обмеженим доступом, право власності на інформацію.*

***Аннотация.** В статье изучаются существующие подходы к определению родового объекта преступлений, предусмотренных Разделом XVI УК Украины, обосновывается мысль о существовании в структуре раздела отдельной группы преступлений, которые имеют иной родовой*

объект и, соответственно, должны быть включены в другие разделы уголовного кодекса.

Ключевые слова: компьютерное преступление, компьютерная информация, информация с ограниченным доступом, право собственности на информацию.

Summary. The article is devoted to studying of the existing approaches to determining the general object of crime under Section XVI of the Criminal Code of Ukraine. It is substantiated that in Section XVI of the Criminal Code of Ukraine there is a separate group of crimes with another specific object that should be included to other sections of the Criminal Code.

Key words: computer crime, computer information, restricted information, information property rights.

Розділом XVI передбачено відповідальність за злочини в сфері використання електронно-обчислюваних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж. Визначення їх родового об'єкта ускладнене неодноманітністю відповідних кримінально-правових норм в контексті різного характеру суспільних відносин, які ними охороняються. Деякими науковцями обґрунтовувалася позиція, що комп'ютерних злочинів як самостійної групи злочинів взагалі не існує, оскільки кримінально-правові інструменти протидії окремим суспільно-небезпечним діям об'єднані виключно за ознакою знаряддя або способу вчинення злочину (з використанням комп'ютерної техніки), що є неприпустимим з позиції базових засад розподілення норм в КК України за принципом «родового об'єкта». В умовах стрімкого зростання кібернетичної складової загроз державній безпеці України актуалізується питання вдосконалення кримінального законодавства в зазначеній сфері, наукова обґрунтованість змін до якого є однією із вагомих передумов його ефективності.

Дослідженню питань кримінальної відповідальності за комп'ютерні злочини присвячені дисертаційні роботи Д.С. Азарова, Л.В. Борисової, С.В. Дрьомова, А.І. Журби, М.В. Карчевський, С.О. Орлова, М.В. Плугатира, С.М. Рогозіна, Н.А. Розенфельд, М.В. Рудика, О.А. Самойленка та ін. Водночас питання класифікації та виділення родового об'єкта комп'ютерних злочинів вивчено недостатньо.

Метою статті є систематизація злочинів, передбачених Розділом XVI Кримінального кодексу України, визначення родового об'єкта виділених класифікаційних груп а також розроблення шляхів подальшого вдосконалення вітчизняного кримінального законодавства.

Родовим об'єктом злочинів Розділу XVI КК України переважно визначається порядок використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем, комп'ютерних мереж, мереж електрозв'язку або інформаційна безпека у сфері використання електронно-обчислюваних машин, систем, мереж і мереж електрозв'язку. М.І. Панов стверджує, що родовим об'єктом досліджуваних злочинів є інформаційна безпека [1, с. 572]. Дотримуючись викладеної точки зору, структура розділу XVI КК України видається достатньо органічною, адже дійсно, з позиції об'єкта всі злочини досліджуваного розділу посягають на так-звану «інформаційну безпеку» в сфері використання ЕОМ. Водночас «поняття інформаційна безпека» є настільки широким, що може охоплювати цілі групи різнорідних соціальних відносин.

Відображенням неоднорідності кримінально-правових норм, закріплених в Розділі XVI КК України є принципова відмінність в предметах злочинів Розділу XVI. Так предметом злочинів, передбачених ст. ст. 361-2 та 362 КК України є так звана «комп'ютерна інформація», а саме «комп'ютерна» інформація з обмеженим доступом (ст. 361-2 КК України), тобто, відповідно до Закону України «Про інформацію», конфіденційна, таємна чи службова, або будь-яка інша «комп'ютерна»

інформація, що не призначена для відкритого доступу і вільного користування, в тому числі і з обмеженим доступом (ст. 362 КК України), яка зберігається в ЕОМ, автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або на носіях такої інформації. За ознакою предмета названі склади злочинів якісно відрізняються від передбачених статтями 361, 361-1, 363 та 363-1 КК України. Тут предметом виступає не сама інформація, що оброблюється, а системи та програмні та апаратні засоби її обробки. Так предметом злочину, передбаченого ст. 361 КК України є власне самі комп'ютери, автоматизовані системи, комп'ютерні мережі та мережі електрозв'язку, предметом злочину, передбаченого ст. 361-1 КК України є шкідливі програмні та технічні засоби, призначені для несанкціонованого втручання в роботу ЕОМ, автоматизованих систем, комп'ютерних мереж, мереж електрозв'язку, предметом злочину, передбаченого ст. 364 КК України є програмні та технічні засоби ЕОМ (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку.

В результаті встановлення факту наявності в рамках одного розділу окремих груп злочинів, які якісно відрізняються за предметом, тобто вони вчинюються з приводу принципово різних за юридичною природою структурних утворень, а саме технічних засобів обробки, зберігання інформації та власне самої інформації, яка зберігається або обробляється цими засобами, постає очевидним питання, чи посягають досліджувані злочини на одні і ті самі соціальні відносини та, відповідно, чи взагалі існує родовий об'єкт злочинів розділу XVI КК України як такий. З цього приводу деякими науковцями висловлювалися достатньо радикальні думки. Так Ю.М. Батурін зазначав, що комп'ютерних злочинів, як злочинів специфічних у юридичному значенні, не існує, тому, що для їх виділення в самостійну групу необхідно встановити їхній єдиний об'єкт, однак зробити це, не змішуючи його з нині виділюваними в кримінальному праві об'єктами злочинів, важко [4, с. 129]. А Г. Усатий більш помірковано

зауважив, що кожна із статей розділу ККУ має свою неповторну юридичну природу й навряд чи можна вважати їх подібними [5, с. 30].

Водночас наявність специфічного предмета, комп'ютерної інформації, лише в окремої групи злочинів, передбачених Розділом XVI КК України, дає підстави стверджувати, що родовий об'єкт решти досліджуваних розділів існує і ним дійсно є встановлений порядок використання ЕОМ, комп'ютерних мереж та систем, а також мереж електрозв'язку, оскільки з позиції суб'єктивної сторони умисел (ст.ст. 331, 361-1, 363-1 КК України) або необережності (ст. 363 КК України за виключенням однієї форми об'єктивної сторони) винного спрямовуються безпосередньо на такі засоби електронної обробки інформації, а отже і суспільним відносинам щодо нормальної роботи таких засобів завдається шкода.

У злочинах передбачених ст.ст. 361-2 та 362 КК України умисел винного спрямовується не на засіб обробки інформації, а на саму інформацію, яка зберігається в ЕОМ, автоматизованих системах, комп'ютерних мережах та на носіях такої інформації. В одній із форм об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 363 КК України, а саме «порушення порядку чи правил захисту інформації, яка оброблюється в ЕОМ, автоматизованих системах, комп'ютерних мережах, мережах електрозв'язку, якщо це заподіяло значну шкоду, вчинені особою, яка відповідає за їх експлуатацію» вина так само спрямовується не на засоби обробки інформації, а на саму інформацію. Відмінність утворює лише те, що у даному випадку вина існує не в формі умислу, а в формі необережності. Втім, вважаю, наявність спільного предмета дозволяє стверджувати, що дана форма складу злочину разом із злочинами, передбаченими ст.ст. 361-2, 362 КК України утворює єдину класифікаційну групу.

Думка про те, що група злочинів Розділу XVI КК України не мають спільного з рештою складів злочинів досліджуваного розділу родового об'єкту, посягають на інші соціальні відносини, окремими науковцями вже висувалася. Так М.В. Карчевський зазначав, що визначення безпеки автоматизованих систем опрацювання даних як родового об'єкта «комп'ютерних» злочинів не відбиває його сутності як посягання не з приводу автоматизованих систем, а з приводу закладеної в них інформації [2, с. 27]. Д.С. Азаров досліджуючи питання суспільної небезпеки злочинів, предметом яких є так-звана «комп'ютерна інформація», дійшов до висновку, що ступінь такої суспільної небезпеки визначається переважно цінністю комп'ютерної інформації, впливаючи на яку винний завдає шкоди об'єкту посягання, а також психічним ставленням суб'єкта до наслідків свого діяння та мотивами злочинця [6, с. 35]. Виходячи з цього, Д.С. Азаров вважає, що при визначенні об'єкта злочинів, що мають своїм предметом «комп'ютерну інформацію», необхідно відштовхуватися від того, що відповідні кримінально-правові норми в першу чергу мають захищати відносини у сфері комп'ютерної інформації, а не ЕОМ, системи та комп'ютерної мережі. Цілком аргументованою видається пропозиція науковця по відношенню до досліджуваної групи злочинів вживати термін «злочини у сфері комп'ютерної інформації».

А.М. Ришелюк та М.В. Карчевський зробили висновок про те, що об'єктом злочинів у сфері комп'ютерної інформації є право власності, а саме право власності на інформацію. Зокрема М.В. Карчевський з цього приводу слушно зазначив, що застосування для регламентації суспільних відносин із приводу інформації такої фундаментальної правової категорії, як власність, дозволить створити правову структуру, що відповідає сучасним тенденціям розвитку цих відносин, дати надалі адекватну правову оцінку основним явищам у цій сфері [8]. Справді, така думка має певне підґрунтя, адже відповідно до ст. 177 Цивільного кодексу

інформація є об'єктом цивільних прав [7]. Водночас в діючому вітчизняному законодавстві передбачено правовий зв'язок з правом власності лише комерційної таємниці, яка відповідно до Глави 46 Цивільного кодексу є об'єктом права інтелектуальної власності. Це свідчить про те, що посягання на комерційну таємницю, яка знаходиться в «комп'ютерній» формі може дійсно розглядатися з як посягання на власність. Посягання ж на інші види інформації з обмеженим доступом, що знаходяться в ЕОМ, системах та мережах, створюють небезпеку іншим групам соціальних відносин.

Правильною видається позиція Д.С. Азарова, який визначив безпосередній об'єкт злочинів у сфері комп'ютерної інформації як окремо взяті відносини у сфері комп'ютерної інформації, які виникли та існують з приводу здійснення певною особою (особами) інформаційної діяльності щодо комп'ютерної інформації та яким заподіяно істотну шкоду конкретним злочином або які поставлені під загрозу заподіяння такої шкоди [6, с. 62]. Розвиваючи думку Д.С. Азарова можна стверджувати, що безпосередній об'єкт злочинів у сфері комп'ютерної інформації залежить саме від характеру предмета, тобто виду інформації з обмеженим доступом та суспільних відносин, які обумовлені специфічним характером такого предмета. Отже основний безпосередній об'єкт кожного з умовної групи злочинів в сфері комп'ютерної інформації є різним, а їх спільний родовий об'єкт взагалі не існує. Так, при несанкціонованому збуті, розповсюдженні (ст. 361-2 КК України), зміні, знищенні, блокуванні (ст. 362 КК України) державної таємниці, що оброблюється в ЕОМ, комп'ютерних мережах та системах, а так само при порушенні правил чи порядку її захисту в ЕОМ, комп'ютерних мережах системах, що заподіяло значну шкоду (одна з форм об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 363 КК України), родовим об'єктом такого злочину є саме державна безпека. Якщо дії передбачені ст. 361-2, 362 та однією з форм об'єктивної сторони ст. 363 КК України

здійснюються по відношенню до комерційної таємниці, родовим об'єктом злочину є право власності, якщо такі дії здійснюються щодо лікарської таємниці – родовим об'єктом є честь та гідність особи, якщо такі дії здійснюються щодо банківської таємниці або таємниці страхування – родовим об'єктом може бути як право власності, так і порядок здійснення підприємницької чи іншої господарської діяльності.

Наявність в досліджуваних злочинів різних родових об'єктів, свідчить про те, що злочини Розділу XVI КК України не зважаючи на їх різну правову природу були штучно згруповані в структурну єдність за ознакою способу – використання комп'ютерної техніки. Таке їх об'єднання можна пояснити тим, що законодавство Незалежної України будувалося на фундаменті радянської правової системи, а комп'ютерні злочини на момент їх включення до Кримінального кодексу 2001 року були настільки новими та недослідженими, що їх правильне розміщення в структурі кодексу на той час було навряд чи можливим. Крім того, таке об'єднання норм можна було вважати обґрунтованим на етапі, коли процеси інформатизації та комп'ютеризації соціального життя в Україні тільки починали розвиватися. З розвитком цих процесів, коли різні види інформації з обмеженим доступом почали оброблюватися на ЕОМ, в комп'ютерних мережах та системах, з метою певної нейтралізації дисбалансу в функціонуванні визначеної системи кримінально-правових норм, діяння, які посягали на охоронюваний окремою нормою КК України вид інформації з обмеженим доступом, що знаходилася в «комп'ютерній» формі, почали кваліфікувати за сукупністю з однією із статей 361-2, 362 чи 363 КК України.

Слід зазначити, що в країнах Західної Європи вчинення злочину, предметом якого є певний вид інформації не призначений для загального доступу, розглядається як посягання на охоронювані вже існуючими кримінально-правовими нормами об'єкти, такі як недоторканність особи,

власність, державна безпека, тощо. В наведених випадках вчинення злочину з використанням комп'ютера є лише формою об'єктивної сторони, яка не впливає на суть – характер об'єкту [2, с. 17].

Запозичення позитивного іноземного досвіду стає вкрай актуальним для України на сучасному етапі. Видається обґрунтованою думка про необхідність доповнення окремих статей Кримінального кодексу України нормами, які відобразатимуть вчинення злочину з використанням комп'ютера. Зазначене буде розглядатися як спосіб вчинення злочину, використання якого підвищує рівень суспільної небезпечності діяння.

Висновки. Злочини, передбачені ст. 361-2, 362 та 363 (в одній з форм об'єктивної сторони) КК України в структурі Розділу XVI КК України утворюють умовну класифікаційну групу «злочини у сфері комп'ютерної інформації». Вони не мають спільного з рештою злочинів розділу родового об'єкту, а об'єднані за способом, використання комп'ютерної техніки. Родовий об'єкт кожного окремого виду злочинів у сфері комп'ютерної інформації відрізняється, залежить від виду предмета злочину та суспільних відносин, що з ним пов'язані. Таким родовим об'єктом може бути державна безпека, честь та гідність людини, власність, тощо.

Для усунення дисбалансу в функціонуванні системи кримінально-правової охорони різних груп соціальних відносин необхідно провести структурні реформи кримінального законодавства: доповнити існуючі правові нормами, передбачивши скоєння низки «традиційних» злочинів з використанням засобів електронно-обчислювальної техніки, визначивши це кваліфікованим складом злочину.

Література

1. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін. / за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. К.: Концерн «Видавничий дім Ін Юре». 2003. 974 с.
2. Карчевський М.В. Злочини у сфері використання комп'ютерної техніки: Навчальний посібник. Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2006. 192 с.
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Бойко А.М., Брич Л.П., Грищук В.К. та ін. / під ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. К.: Атіка, 2005. 1064 с.
4. Батурич Ю.М. Проблемы компьютерного права. М.: Юридическая литература, 1991. 271 с.
5. Устатий Г. Кримінальна відповідальність за комп'ютерні злочини. *Юридичний вісник України*. 2001. № 29 (317). С. 56-61.
6. Азаров Д.С. Злочини у сфері комп'ютерної інформації (кримінально-правове дослідження). К.: Атіка, 2007. 304 с.
7. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV / Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40.
8. Карчевський М.М. Компьютерная информация как предмет уголовно-правовой охраны. *Правові основи захисту комп'ютерної інформації від протиправних посягань*: матеріали міжвузівської науково-практичної конференції. Донецьк: ДІВС. 2000. С. 54-67.